

אמנון נצר

העיתונות היהודית

הקדמה

הפעילות העיתונאית החלה באיראן באיחור, בהשוואה למדינות אירופה או לאחדות ממדינות המזרח התיכון, כמו מצרים, עיראק ותורכיה. הופעת העיתון הראשון בטהראן (1837) הייתה קשורה בעקיפין לתבוסות שנחלה איראן מידי שכנתה הצפונית, רוסיה, בתחילת המאה התשע-עשרה. בעקבותיהן הבין הנסיך עבאס מירזא, בנו של פיתח עלי שאה (1797-1834), שאיראן לא תוכל לעצור את רוסיה אלא אם תיכנס לעידן המודרני. הדרך הפשוטה והטבעית הייתה לשגר סטודנטים למדינות אירופה המתקדמות, שמבחינה פוליטית חרדו מהתפשטותה של רוסיה דרומה.

ב-1815 שלח הנסיך עבאס כמה סטודנטים לצרפת ולאנגליה ללמוד תחומים מקצועיים שונים. מירזא צאלח שיראזי נשלח ללונדון ללמוד את מלאכת הדפוס. הוא שהה באנגליה קרוב לארבע שנים, למד שפות (אנגלית, צרפתית ולטינית) ומדעי הטבע, והשתלם בזגגות, בהכנת דיו וביצירת אותיות מעופרת. באותה עת הוכנה התשתית המקצועית להוצאת עיתון באיראן. ב-1819 הוא חזר לטהראן כשבאמתחתו תואר מהנדס, והיה למתרגם ויועץ לעבאס מירזא בעיר תברזי שבצפון איראן. הנסיך נפטר ב-1833, ושנה לאחר מכן מת אביו המלך. על כס המלוכה עלה מחמד שאה, בנו של עבאס מירזא.

מירזא צאלח הוציא לאור את עיתונו הראשון, **קאג'י-אכ'באר** (נייר חדשות), עלון חדשות, ב-1 במאי 1837. עלון זה דיווח על המלך, מחמד שאה, ושיבח אותו. מאוחר יותר נודע העלון בשם **וקאיע-י אַתפ'אקיה** (האירועים המתרחשים),

ובשנה הרביעית למלוכת שאה (1838) שונה שמו ל**ג'ר'דה-י עלמי-י דולת-י איראן** (העיתון המדעי של ממשלת [קרי: מדינת] איראן). לא הייתה זו ממשלה נבחרת במובן המודרני, אלא אוסף של אישים שמינה המלך לתפקידים מוגדרים, כגון אחראי לענייני חוץ, לצבא, לחינוך וכד'. העיתון לא היה מדעי ויצא לאור בתדירות לא-קבועה. מטרתו הייתה לשמור על האינטרסים של בית המלוכה ולדווח לקהל הקוראים חדשות במגמה לפאר ולהאדיר את מעשיו של השליט.

העיתון הסאטירי הראשון, **אטלאע** (ידיעה), יצא לאור ב-1865 בעיר הנמל בוש'הר, כנראה בחסות הבריטים, שהיו בעלי השפעה באזור המפרץ הפרסי. ככל הידוע יצא לאור ב-1877 השבועון **ג'ג'ינה-י מענ'י** (האוצר הרוחני) בתברזי. עד המהפכה החוקתית (1905) יצאו לאור עוד כמה עשרות עיתונים ושבועונים בטהראן וברחבי איראן. מספר העיתונים גדל אחר המהפכה. בסוף המאה התשע-עשרה החלו העיתונים לבקר את השלטונות. אולם הביקורת הממשית פורסמה בעיתונים שיצאו לאור מחוץ למדינה. אלה לרוב החלו

שלום, גיליון 18, 1915
העיתון היהודי הראשון שיצא לאור באיראן.
נוסד ב-1915. בגיליון דיון על כשירותם של
מועמדים בבחירות פנימיות בקהילה לשאת
בתפקידים המוטלים עליהם. בחלקו
השמאלי התחתון של העמוד מודעת
פרסומת לקבב כשר.

בפעילות העיתונאית שלהם ברבע האחרון של המאה התשע-עשרה. חלקם שרד עד למיגור השלטון הקאגיארי (1925), ואחדים אף לאחר מכן. החשובים בין אלה היו **חבל אלמתי** (חבל חזק [מושג דתי רמז לקוראן]) שיצא לאור בכלכתה; **מלא נצר אלדין** (דמות החכם-הטיפש בספרות הפרסית) בקווקז; **קאנון** (חוקה) באיסטנבול; **אכ'תר** (כוכב) גם הוא באיסטנבול; **חכמת** (חכמה) בקהיר; **כאזה** (שמו של נפח מיתולוגי אשר חולל מהפכה באיראן הקדומה); **איראנשהר** (ארץ איראן) ו**פרנגסתאן** (אירופה) בברלין.

התמורות באיראן והשפעתן על העיתונות היהודית

לא ידוע עד כמה השפיע תהליך התפתחות העיתונות על הקהילה היהודית. עם זאת, התמורות שחלו בחברה האיראנית ובעולם היהודי במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה ובראשית המאה העשרים נתנו את אותותיהן גם בקהילה היהודית באיראן. אפשר למנות כמה תמורות חשובות שהשפיעו על ייסוד העיתון היהודי הראשון בטהראן.

ביקוריו של המלך נַאצֶר אֶלְדִין (שלט 1848-1896) באירופה בשנים 1873, 1878, 1889, ופגישותיו עם ראשי הקהילות היהודיות, בעיקר בפריס ובלונדון, עוררו את מודעותו למיעוט היהודי בארצו. הצו המלכותי משנת 1880, שהורה על ביטול הנוהג המשפיל והמרושש להעביר את רכושו של יהודי שנפטר לבן משפחה שהתאסלם, גרם להתעוררות מסוימת בקרב מנהיגי הקהילה. הם מצאו בעצמם עוז ותושייה לפנות לערכאות ולבקש לשנות את מצבם האומלל. תעוזה זו יצרה צורך בערוץ תקשורת בין יהודי איראן ליהדות אירופה, ובהגברת הקשרים בין הקהילות בתוך איראן.

בתי הספר של כ"יח הצמיחו קבוצה אינטלקטואלית משכילה, בעלת חינוך מודרני ושליטה בצרפתית. מורי כ"יח הביאו לבני הקהילה ספרים, עיתונים ושבעונים בשפה הצרפתית. הללו הגבירו במשכילים מודעות לחשיבות הנודעת לקשרים בין היהודים בכל מקום ומקום. הודות לשליטה בצרפתית יכולים היו יהודי איראן לבקר בארצות אירופה, מי כתלמיד להמשך לימודיו ומי למטרת מסחר.

אולם לא די היה בשליטה בשפה הצרפתית בלבד לייסוד כלי תקשורת למיעוט היהודי, שעדיין היה, למרות התקדמותו, מיעוט בזוי וטמא בעיני הרוב המוסלמי. היה צורך בשינוי יסודי בחברה האיראנית – ביצירת אווירה חופשית ובחשיבה שונה כלפי המיעוטים הדתיים. השינוי הזה התרחש באופן הדרגתי לאחר רצח המלך נאצר אֶלְדִין (1896) ועליית בנו מְטִיפֶר אֶלְדִין (1896-1907), ועד מלחמת העולם הראשונה. מטִיפֶר אֶלְדִין נכנע לתביעה לחוקק חוקה ולהקים פרלמנט. בין התובעים בלטו סוחרי הבאזאר, ואליהם הצטרפו אחדים מראשי הממסד הדתי ואינטלקטואלים שוחרי דמוקרטיה. תביעה זו חוללה את המהפכה החוקתית ששינתה את פני המשטר באיראן. בריטניה, ששאפה להביא את איראן תחת השפעתה מול מגמות ההתפשטות של רוסיה, תמכה בתובעים.

המהפכה החוקתית הייתה קצרת ימים בשלבה הראשון. המלך מחמד עלי (1907-1909), שנתמך בידי רוסיה, גמר אומר לחסל את המְגִלֶס (הפרלמנט). ב-23 ביוני 1908 הוא הורה לקציניו הרוסים להפגז את המגילס. הפגזים גרמו לא רק נזק כבד לבניין, אלא גם לתוהו ובוהו במבנה החברתי והפוליטי של המדינה. המהומות התפשטו בטהראן ובערי שדה ולבשו צורה של מרד אלים נגד המלך, שנאלץ בסופו של דבר לברוח מאיראן אל פטרוניו ברוסיה.

מלחמת העולם הראשונה זרעה פירוד ואי-יציבות במדינה. רוסיה ובריטניה התערבו

בענייניה הפנימיים וחילקו ביניהן אזורי השפעה בשנים 1907 ו-1915. היו קבוצות שנטו לרוסיה או לבריטניה והיו כאלה שפנו אף לגרמניה. המעצמות הפרו את הנייטרליות של איראן ואיימו על עצמאותה המדינית ושלמותה הטריטוריאלית. רק אז, באווירה של ויכוחים פוליטיים קשים, אך במידה מסוימת חופשיים, נוצרה הזדמנות נאותה להופעת העיתון היהודי הראשון, שנקרא בשם הולם לאותם ימים, **שלום**.

פרק זה דן בעיתונים ובביטאונים היהודיים החשובים שהתפרסמו באיראן, אשר הייתה לי גישה אליהם. בתיאור כל עיתון יש שלושה נושאים: המצב הכללי של יהודי איראן בזמן הופעתו של העיתון או של קבוצת עיתונים באותה תקופה; ביקורת העיתון כלפי פנים, שממנה אפשר ללמוד על הקהילה; וביקורתו כלפי חוץ, שתשקף את היחסים בין המיעוט היהודי והרוב המוסלמי. להלן מובאת רשימה כללית של העיתונות היהודית באיראן. הפרק אינו כולל עיתונים ועלונים תנועתיים, חלקם הופיע בשכפול, אשר ייצגו בדרך כלל את מוסדות תנועת "החלוץ" או מועדונים חברתיים.

רשימת העיתונים והביטאונים החשובים של יהודי איראן, 1915-2005

שם העיתון	מגמות ואוריינטציה	מנהלים ועורכים	השנה
1. שלום	קהילתי פנימי	מרדכי ואשר בן אברהם	1915
2. הגאולה	חברתי ציוני	עזיזאללה נעים ואחרים	1923-1920
3. החיים	חברתי ציוני	שמואל חיים	1926-1922
4. קאהנמאי יהודי ציוני שמאלי	ציוני שמאלי	אחים משהדיאן	1944
5. עאלמאי יהודי כללי	כללי	בוסתאני ואחרים	1954-1945
6. ישראל	חברתי ציוני	רחים כהן	1948-1946
7. ניסאן	קומוניסטי, קשור למפלגת תודקה	שמואל אגנר	1953-1948
8. סינא	ציוני	אקאכיאן טוב	1950-1949
9. בני אדם	שמאלני פרו-תודקה	לקמאן צאלח	1952-1951
10. דניאיי יהודי	ירחון יהודי כללי	מגיד נהוראי	1952-1951 מ-1983 יוצא לאור בלוס אנג'לס
11. דאניאל	לאומני איראני, תמך במצדק	יעקב אוריין	1952
12. נדאי דאוד	ביטאון שבועי כללי	אקמאעיל דארונר	1954-1952
13. צנדוק מלי ¹	ביטאון שמרני	דוד כאשאני	1978-1974
14. גווארש	חדשות הקהילה	יוסף כהן ²	1979-1976
15. תמוז	קומוניסטי אנטי-ציוני	הושנג פמילי ואחרים	1989-1979
16. פינא	קומוניסטי אנטי-ציוני	קארון ישעיא ואחרים	2000

1 צנדוק מלי פירושו קופה לאומית. הירחון נוסד בשנת 1974 בידי ועד הקהילה בטהראן כדי לסייע למוסדות הקהילה. אף שלא עסק בפוליטיקה תמך העיתון במלוכה. בראשו עמד סגן יושב ראש ועד הקהילה, ד"ר חשמתאללה כרמאנשאציי.

2 העורך הוא הנציג היהודי האחרון במג'לס של תקופת השאה. האיש פרסם אחת עשרה חוברות, מעין דו"חות על מעשיו למען יהודי איראן, ולצדם נושאים אחרים. מגמת הדו"חות הייתה לקדם את האינטרסים של העורך למען בחירתו של העורך למושב הבא של המג'לס. הבחירה לא יצאה לפועל בגלל פרוץ המהפכה האסלאמית.

שלום

שלום היה העיתון היהודי הראשון שיצא לאור באיראן. הגיליון הראשון יצא לאור בטהראן ב-21 במאָרס 1915 בידי שני אחים: מרדכי בן אברהם (טהראן, 1888-1964) בעל הרישיון לעיתון ומנהלו, ואשר בן אברהם (טהראן, 1890-1963) עורכו הראשי. אף כי שניהם נולדו בטהראן, מוצא הוריהם היה מאצפיהאן ומשיראז. הם היו סוחרים וניהלו את ענייני העיתון בחנותם שברחוב היוקרתי של טהראן, לאלה-זאר. העיתון נדפס בבית דפוס יהודי לא משוכלל, שנקרא "מִטְבְּעֵה־יִלְיִמִיאָן". סביר להניח שהבעלים של בית הדפוס היו ממשפחת ברוכים הידועה, שכן בגיליון ב של העיתון **הגאולה** (7 בינואר 1921) מופיע שמו של יצחק ברוכים מתחת למודעה. שם המנהל מופיע בגיליון ג (8 בינואר): נהוראי ברוך ברוכיאן. בית דפוס זה התרחב והיה לאחד הגדולים והחשובים באיראן. נדפסו בו מיטב ספרי ההיסטוריה והספרות הפרסית וכן מילונים דו-לשוניים חשובים, כמו זה של סלימאן חיים.

לשון העיתון הייתה פרסית-יהודית, כלומר בשפה הפרסית ובאותיות עבריות. לפעמים הייתה כותרת באותיות פרסיות (למשל בגיליון ח, 25 במאי). בגיליון ג נכתב שרוב יהודי איראן לא יוכלו להפיק תועלת מן העיתון אם יודפס באותיות פרסיות. לפי הדף הראשון של הגיליון הראשון ניכר שחסרו בבית דפוס אותיות עופרת. בעלי בית הדפוס הבטיחו להשלים את החסר בעתיד. בגיליון ו (8 במאי) דווח שהעיתון לא יצא לאור זמן מה, כי בעל בית הדפוס היה עסוק בהדפסת ספר ולא נמצאו מספיק אותיות עופרת להדפסת העיתון. הזמנה ליבוא אותיות עבריות נשלחה ללונדון.

לעיתון **שלום**, שיצא לאור פעם בשבוע, היו ארבעה עמודים בגודל 20x34 ס"מ. כותב שורות אלה הצליח להשיג את הגיליונות א-יב ואת גיליון יח, שיצא לאור ב-6 באוגוסט 1915, ולעיין בהם. לפי עדותם של קרובי משפחה של בעלי העיתון, החיים היום בלוס אנג'לס, העיתון פסק לצאת לאור בשנת הוצאתו, כלומר ב-1915. גיליון ל יצא לאור ב-1 בכסלו התרע"ו (16 בדצמבר 1915), אולם כבר בגיליון יח נידונה האפשרות להפסיק את הוצאתו לאור בשל קשיים כספיים, ובעלי העיתון נאלצו להוריד את מחירו מחמישה שאהי, בערך חצי פרנק צרפתי דאז, לשלושה שאהי, החל מגיליון ה. ההוזלה לא תרמה להרחבת התפוצה, ובגיליון ז דיווחו בעלי העיתון על הפסדים גדולים.

מקריאה בדפי העיתון אפשר ללמוד שהבעלים, שכתבו את רוב המאמרים, לא הצטיינו בידיעת השפה הפרסית או העברית. סביר להניח שהידע שלהם בצרפתית היה טוב יותר. הסיבה לתופעה זו נעוצה בדגש ששמו בתי הספר של כ"י"ח על לימוד השפה הצרפתית, והזניחו את הפרסית והעברית. למשל, מנהל כ"י"ח באצפיהאן, אדולף בראסור, טיפח גם שליטה טובה של תלמידיו בשפה הפרסית (גיליון יא, 18 ביוני). זאת ועוד, רוב מנהלי כ"י"ח באיראן היו לא-ציונים. לכן אין בעיתון אזכור כלשהו של הרצל והתנועה הציונית, פרט לידיעה קצרה בגיליון יח על עיתון ציוני ברוסיה. להלן תרגום חלק מהמאמר הראשי הראשון שנדפס בו. מאמר זה משקף במידה רבה את רוח העיתון ואולי גם את זו של יהודי איראן, שהיו ברובם בעלי תפיסת עולם דתית מסורתית. בהדפסה נפלו שגיאות רבות, יחסית. אצטט את דברי הכותבים תוך התעלמות מהשגיאות. אולם אינני פטור מהסבר בלשני שיהודי איראן אינם משמיעים את ההגייה של אותיות גרוניות, לכן זהה ההגייה של האות "ח" לאות "ה", "ע" ל"א", "ק" ל"ג" וכדומה.

ברכות והודאות אין חקר ואין מספר לאדוני יוצר העולם, אשר ברא את האדם בצלמו, נתן לו חכמה ובינה ודעת והמשיל אותו על כל אשר בים וביבשה; ובחר בזרע ישראל

להיות לו לעם סגולה ועליון מכל העמים אשר תחת השמים; והגיד להם את מצוותיו ככתוב "ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל" (תהלים עח, ה). אנו מקווים לאל רחום וחנון, שישבנו במהרה לארצנו ויבנה את בית תפארתנו; "אז ימלא שחוק פינו ולשונו רנה אז יאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה" (תהלים ככו, ב). ואז יקוים בנו הדבר שהבטחתנו על ידי עבדו זכריה בן ברכיה לאמור: "כה אמר ה' צבאות בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשנות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר: נלכה עמכם, כי שמענו אלהים עמכם" (זכריה ח, כג).

לאחר דברים אלה קבע בעל המאמר שאושרו והתקדמותו של כל עם תלויים ברוחב ההשכלה ובעושר הפרסומים של סופריו המלומדים. היהודים הגיעו למעמדם הבולט בגלל שליטתם בעיתונות ובתקשורת, אך "למרבה הצער בני ארצנו רק אחד על כל אלף איש יודע קרוא וכתוב. בני דתנו, במיוחד, בשל אנאלפביתיות שלהם, מצויים בתחתית החושך של הבערות."

המצב הכללי

העיתון העריך שבשנת 1915 חיו באיראן כ-40,000 יהודים, בעת שאוכלוסייתה הכללית של המדינה נאמדה בכ-12 מיליון תושבים. לפי דו"חות כ"ח חיו בתחילת המאה העשרים כ-50,000 יהודים באיראן, אולם דיווחים בלתי-רשמיים שונים מעריכים את מספרם בין השנים 1910-1918 בכ-36,000-40,000 נפש. לירידה זו היו כנראה שתי סיבות עיקריות: א. התאסלמות בכפייה ומרצון; ב. המרות דת בהיקף נרחב לדת הבהאית, שהחלו במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה. בתקופה זו היו כשמונים אחוז מתושבי איראן עניים ואנאלפביתים. אך אחוז יודעי קרוא וכתוב עברית בין הגברים היה גבוה מאוד – משערים שמעל שמונים אחוז מהגברים.

בתקופה הנדונה היו העיסוקים העיקריים של יהודי איראן רוכלות, קנייה ומכירה של בגדים ושל חפצי בית משומשים, ייצור יין וצורפות. מספר הזמרים, הנגנים והרקדנים בשיראז היה רב, יחסית לקהילות אחרות. בטהראן, בהמָדָאן (גיליון ו, 8 במאי) ובכיונסאר נמצא מספר לא מבוטל של "רופאים" שנקראו "חכים" ועסקו ברפואה מסורתית. בְּקָרְמָאנְשָׂאָה הסמוכה לעיראק נמצאו בין כ-2,500 יהודים (גיליון ז, 15 במאי) כמה סוחרים, בעיקר ממוצא עיראקי, שמצבם הכלכלי היה טוב. בטהראן ובערי השדה חיו למעלה מתשעים אחוז עדיין במחלה. מעטים בטהראן, בשיראז, ואולי בשתיים-שלוש ערים אחרות, הורשו לפתוח חנות בבאזאר. מצב היהודים היה מניח את הדעת בדרום הארץ – בבּוּשְׁהֶר, באבאדאן, באהואז ובעוד כמה יישובים – בעיקר בגלל ההשפעה הבריטית. אולם קהילת אצפיהאן, בת 7,000 היהודים (גיליון יח, 6 ביולי 1915), הייתה ענייה מאוד וסבלה מרדיפות ומהשפלות יותר מכל יישוב אחר.

בגיליון ג של העיתון (8 באפריל) יש תיאור קצר של מצבם הכללי של יהודי טהראן. לדעת הכותב, בגלל החינוך שרכשו היהודים (בבתי ספר של כ"ח) עסקו מרביתם במסחר (זעיר), ולא ברוכלות כמו בשנים עברו. העיתון שיבח את דוד בן יעקב, אשר זכה בפרס הוראה בְּדָאָר אלפִנְוֹן, מכללה ללימודים גבוהים בטהראן. חלק מהיהודים נתקבל לעבודה במשרדי ממשלה (בעיקר במכס ובדואר), אולם לדעת העיתון, רבים מן התלמידים לא המשיכו בלימודיהם. בגיליון ד (16 באפריל) נמסר מידע דמוגרפי חשוב על יהודי טהראן: מספרם נאמד בכ-8,000 נפש, שחיו בכ-400 בתים במחלה. כ-900 תלמידים למדו בבתי ספר של כ"ח לבנים ולבנות, וכ-350 בבתי ספר נוצרים (פרוטסטנטים). העיתון מתח ביקורת על "ישראל" (יהודי איראן קוראים לעצמם "ישראל" והמוסלמים קוראים להם

"כלימיי", כינוי שנקלח מהקוראן [164:4], והמתייחס למשה רבנו אשר דיבר עם אלוהים: "וכלם אללה מוסא תכלימן" (וידבר אלהים אל משה פה אל פה)) בארץ כורש ודריוש, והשתדל להתאפק בגילויי ביקורתיות כלפי המדינה ומוסדותיה.

ביקורת כלפי פנים

נושא החינוך תפס מקום מרכזי בעיתון. בגיליון הראשון תואר החינוך בקהילה כירוד מאוד. העיתון האשים את המנהיגים שאינם דואגים לצאן מרעיתם. ביקורת עקיפה נמתחה על המנהיגים הרוחניים, שבגללם חלחלו אמונות תפלות ודברי הבל אל יסודות הדת ורוקנו אותה מכל תוכן ממשי. בגיליון ז' (15 במאי) טען העיתון שמצב החינוך בקהילת יהודי טהראן ירוד מזה שבקרוב יהודי המדאן, והדגיש את חשיבותה של רכישת השכלה להתקדמות ולהתעשרות. אולם לא כל קהילה דמתה לזו של המדאן. בגיליון יח (6 באוגוסט) דאב בעל המאמר על העוני, החולי, הלכלוך והבערות הבלתי-נסבלים בקהילת אצפיהאן.

בגיליון ב' (27 במאוס) הדגיש המאמר הראשי את הצורך ללמוד את השפה העברית המודרנית כדי ליצור קשר עם יהודי העולם. אם יהודים לא יבינו את העברית שבפי יהודי איראן, "אי אפשר יהיה לשכנע אותם שאנו יהודים". בנושא זה נמתחה ביקורת עקיפה על הנהלת בתי הספר של כ"ח. בגיליון ד' (16 באפריל) נכתב שתלמידי כ"ח אינם רוכשים השכלה דתית ומתרחקים מן הדת. אין באיראן מוסד המחנך דיינים (רבנים) ושליחי ציבור, ואדם שאינו דתי אינו יכול לרכוש השפעה על הציבור. העיתון טען כי השכלה דתית היא היסוד לקדמה. בגיליון ח' (25 במאי) נטען במאמר הראשי שאין באיראן אדם משכיל אשר יוכל לדבר בבית הכנסת על נושאים מדעיים חשובים.

במאמר ראשי ארוך בגיליון ו' (8 במאי) התריע העיתון נגד המנהג הנפסד להעמיד את הנשים בשבת בפתח הבית בסמטאות המחלה כדי לבקש מגויים שיציתו אש בתנור לבישול או במיחם להרתחת מים. העיתון טען כי אין זה מוסרי. נשים אלה ספגו עלבונות ומילים גסות מעוברי אורח ועלולות היו לאבד את צניעותן, מה גם שלדעת הכותב, "נשים אלה חסרות השכלה ומשוללות שכל".

ביקורת נמתחה על הנציג היהודי במגילס, ד"ר לקמאן נהוראי. לטענת העיתון פנו אליו בבקשה לדאוג ליהודים המושפלים והמוכים, והוא התחמק באומרו שזה לא עניינו ויש להתלונן במשטרה. ד"ר לקמאן השיב (בגיליון ג', 8 באפריל) לביקורת זו תשובה ארוכה ומתחמקת, שניסתה לצמצם את אחריותם של חברי המגילס לענייני ציבור. בגיליון יח (6 באוגוסט) התלונן העיתון על איסדרים באופן בחירתם של אישים המתיימרים לנהל את ענייני הקהילה בטהראן.

בגיליון ה' (24 באפריל) התייחס **שלום** לעיתון מוסלמי, שלא נקב בשמו, אשר יצא נגד התנהגותם של יהודים באחד הגנים הציבוריים, שאליו נהרו ביום החג הידוע בשם "סיִזְדָה" **בְּדֵר**. הם הפרזו כנראה בשתייה והעיתון טען שאין בטהראן מוסד מרכזי, בדומה לוועד הקהילה, שיוכל לפקח על ענייני הציבור ולמנוע מצעירים יהודים להתפרע בפרהסיה. בגיליון ח' (25 במאי) הופיעה ביקורת יוצאת דופן – ששלח מוסלמי, מחמד עלי אֶטְמִינְאן, שביקש כי **שלום** יודפס באותיות פרסיות – על חוסר ניקיון וצחנה במחלה היהודי בטהראן וברוב ערי השדה. בגיליון ט' (2 ביוני) מחו כמה קוראים על פרסום מכתבו של המוסלמי. בגיליון יב' (25 ביוני) שוב כתב מחמד עלי וטען שהמוסלמים נקיים יותר מיהודים וכי במחלה של יהודי טהראן אין בנמצא אף לא בית נקי אחד. בעניין אחר מתח העיתון ביקורת על הקצבים בטהראן, כינה אותם "אכזרים" וטען ששום אדם

סיִזְדָה בְּדֵר

מנהג איראני עתיק יומין שבא להרחיק את הרוע של היום ה-13 בחודש הראשון של השנה, הוא פִּרְוֶןְדֵין. יהודי איראן סיגלו לעצמם את המנהג הזה ונוהגים לצאת לגנים ציבוריים מיד עם תום ימי הפסח, בדומה למימונה אצל יהודי מרוקו. יהודי איראן בישראל חוגגים את היום הזה בשם רוֹזִי באג, שפירושו יום היציאה לגן, לחיק הטבע.

וארגון אינו מצליח לרסן אותם. העיתון חזר על ביקורתו בגיליון ח (25 במאי), ובגיליון י (11 ביוני). בגיליון יח (6 באוגוסט) התפרסמו תלונות על כשרות הבשר שמוכרים השוחטים.

ביקורת כלפי חוץ

בדרך כלל נמנע העיתון מלמתוח ביקורת על המוסלמים, על המשטר או על מוסדות המדינה. מסתבר שהקוראים לא התרגלו לקרוא דברי ביקורת והתלוננו על הכתבה שזכרה לעיל. לדעתם אין למתוח ביקורת על הציבור היהודי במדינה, קל וחומר שאין לבקר את הציבור המוסלמי. בגיליון ז (15 במאי), תוך כדי תיאור קצר של תפקידי הסנט, שלפי החוקה היה צריך לקום באיראן, צוין כי הכוונה לתרום להשכלתם הכללית של הקוראים ולא למתוח ביקורת על המדינה, כי "עיתוננו אינו מדבר פוליטיקה". בידיעה על יהודי איטליה דיווח העיתון ש-35,000 יהודי איטליה מיוצגים בידי 18 חברי סנט ו-16 חברי פרלמנט. הקהילה היהודית באיראן זהה בגודלה לקהילת איטליה, אך ייצוגה הדל הוא מבייש ומשפיל, ויש יהודים המשנים את שמם כדי שהאיראנים הלא-יהודים לא יזהו אותם כיהודים.

על ההטרדות החוזרות ונשנות של יהודי טהראן וערי השדה נכתבו מאמרים או נתפרסמו ידיעות קצרות מבלי למתוח ביקורת על הממשלה שאינה דואגת לאזרחיה.

הגאולה

העיתון **הגאולה** יצא לאור כתולדה ישירה ומובהקת של הפעילות הציונית בטהראן ובשאר הערים באיראן. הגיליון הראשון נדפס ב-31 בדצמבר 1920; האחרון, ככל הידוע

לי – ביוני 1923. העיתון יצא בראשיתו בתבנית זהה לזו של **שולם**, אחר כך התרחבו ממדיו במקצת והוא שמר על מספר עמודי: ארבעה עד שמונה בכל גיליון. למעלה מתשעים אחוז מן המאמרים נכתבו בפרסית-יהודית, ויתרם באותיות פרסיות – דבר המראה על גידול הדרגתי של קוראי פרסית בקרב יהודי איראן. **הגאולה**, כמו **שולם**, נדפס ב"מטבעה"י כלימיאן". מייסד העיתון ועורכו הראשון היה הסוחר עזיזאללה נעים. החל משנת 1922 הופיע לצד שמו גם שמו של נעים סלימאן נאקי (כנראה גם הוא סוחר במקצועו ופעיל בתנועה הציונית) כמנהל אחראי. מאוחר יותר הצטרף אליהם חביבאללה יודעים כעורך הראשי.

המצב הכללי

בגיליון השני של **הגאולה** (7 בינואר 1921) העריך העורך בעל המאמר הראשי כי באיראן יש 80,000 יהודים. אומדן זה, בהתחשב במספרים שנמסרו בעשורים הבאים, נראה מוגזם. הכתבות שהתפרסמו בעיתונים **הגאולה** ו**החיים** אינן מעידות על שיפור במצבו הכללי של היהודי – הוא נשאר מוכה, מושפל, ובעיני המוסלמים טמא שאין לגעת בו. השכונה היהודית

הגאולה, כ"ז בטבת תרפ"א (1921)

בראש הגיליון מגן דוד המרמז על אהדתו של העיתון לתנועה הציונית. המאמר הראשי הוא על רכישת השכלה כאמצעי להתקדמות קהילתית ולאומית.

"מיסטר חיים" מגן על זכותם של יהודי איראן לעלות לארץ ישראל

[...] היהודי עוזב את איראן והולך לחיות בצרפת, בגרמניה, באמריקה, בתורכיה, ולבסוף בפלשתינה. מדוע? כי במקומות אלה זכויותיו שמורות ובאיראן אין לו זכויות. כי במקומות ההם הוא נהנה מביטחון אישי ובאיראן אין לו את זה. במקומות ההם הוא מוצא עבודה ובאיראן לא ניתן למצוא עבודה. במקומות ההם לא תוקפים אותו ובאיראן הוא סופג מכות. במקומות ההם הוא נקי וטהור, באיראן הוא טמא ו"נָגָס". במקומות ההם לא מכים בו ולא משפילים אותו, באיראן – מלבד מכות והשפלות ושמיעת גידופים נגד דתו וכבודו – אין לו מה לעשות. במקומות ההם הוא אזרח, הוא בן-מולדת והוא בן-אדם, ובאיראן הוא גֵּהוּד [מילת גנאי ליהודי]. במקומות ההם לא מציקים לו, באיראן הוא כל הזמן נושא להטרדה [...] אם הממשלה רוצה להיות צודקת ושוויונית, ואם היא מבקשת להביא קדמה לממלכה ולהגדיל את אוכלוסייתה, טוב תעשה אם תשליט צדק ושוויון ותבצע את עקרונות החוקה, תשליט ביטחון וסדר (שקט) באוכלוסייה, תבנה בתי חרושת, תרחיב את התעשייה, כל זה כדי שנתני איראן לא יהגרו למדינות אחרת, אחרת אין זאת הדרך הנכונה והצודקת למנוע מאנשים להגר ולהפקיר את העשוקים והמסכנים בצ'יפורני אהרימן העושק [האל הרע באמונה הפרסית] לעשות להם עוול, ולפגוע באמונתם הדתית של עדה מדוכאה ומסכנה.

החיים, גיליון כב (13 בדצמבר 1922).
(תרגום: אמנון נצר)

בטהראן, באצפיהאן, בשיראז ובעוד כמה ערים באיראן נשארה מלוכלכת. האווירה הכללית המשתקפת בעיתונים הנ"ל אינה מחמיאה. המנהיגים ברובם הגדול לא דאגו לעניים ולמוכי הגורל, שכנראה מנו מעל שמונים אחוז מכלל יהודי איראן.

בגיליון הראשון של **הגאולה** (31 בדצמבר 1920) התפרסם מאמר ראשי שכותרתו "מטרתנו ודרכנו", ומעליה המילים העבריות "בשם ד' נעשה ונצליח!". המחבר ציין בו ששם העיתון מציין את גאולת יהודי איראן מחשכת הבערות כדי ליצור קשר בינם לבין יהודי העולם ולהקנות השכלה לקוראים על תולדות עם ישראל. בעיתון היו חדשות פנים וחוך, וחדשות מפורטות על ארץ ישראל ועל העולם היהודי. רוב המידע נלקח מעיתונות פנים ומעיתונים יהודיים בלונדון ובפריס. בנוסף לכך השתדל העורך להביא מדי פעם ידיעות תחת הכותרת "בתנועה הציונית". מקום חשוב תפסה עליית היהודים ממדינות אירופה לארץ ישראל. שמות כהרברט סמואל, ד"ר ויצמן, נחום סוקולוב ויתר ראשי התנועה הציונית נזכרו מדי פעם במאמרי העיתון.

ביקורת כלפי פנים

כבר בגיליון השני (7 בינואר 1921) נדפסה ביקורת על מצב החינוך בקהילה היהודית באיראן. מחבר המאמר קבע שהיהודים באיראן מפגרים אחרי אחיהם בעולם. לפי העיתון הם עצלים וחסרי יזמה, ומככים שאחיהם היהודים מבחוץ יבואו לפתוח עבורם בתי ספר. לכן בקהילות יהודיות רבות באיראן אין אף לא בית ספר יהודי אחד. החינוך תופס מקום מרכזי בגיליונות הבאים של העיתון. מאלף במיוחד המאמר הראשי בגיליון ח (18 בפברואר 1921), שתיאר את המצב העגום של חינוך הבנות והאיץ בראשי הקהילה לא להזניח את חינוכן, כי הן האמהות של המחר ועל ברכיהן יגדלו הדורות הבאים. מגיליון זה מסתבר שהקהילה בטהראן החלה להשתתף במימון החזקת בית הספר של כ"יח בעבר בסכום של 400 תומאן (תומאן = אלף שאהי), והחל משנת 1911 הוסיפו עוד 200 תומאן לסכום זה. נראה שבגלל סירובם של יהודי אצפיהאן להשתתף במימון בית הספר של כ"יח בעירם, נסגר מוסד זה זמנית. מנהל בית הספר שפך את זעמו על ראשי הקהילה בעיר (גיליון ז, 11 בפברואר 1921).

בגיליון ב (7 בינואר 1921) הודיע העיתון שמדי יום סוחטים מיהודי העיר ארדביל שבצפון סכום של 30 תומאן (כנראה דמי חסות). העיתון לא מתח ביקורת על כך. אירועים דומים התרחשו מדי פעם בכל פינות המדינה. תגובות העיתון היו מתונות, ובדרך כלל הסתכמו בפנייה לנציג היהודים במגילס ובפרסום תשובותיו הכלליות והמתחמקות. במאמר 1922 החל העיתון במאבק רציני וקשה, מלווה בגידופים ובהשמצות, נגד שמואל חיים, הידוע בכינויו "מיסטר חיים". המאבק הפך לקרע גלוי ופיצל את יהודי איראן לשני מחנות עוינים. שנאת החינם פרצה ברגע שנודע ש"מיסטר חיים" ייסד עיתון משלו בשם **החיים** (יוני 1922), וכי בכוונתו להתמודד על תפקיד הציר היהודי במגילס.

ביקורת כלפי חוץ

בפברואר 1921 התחוללה הפיכה באיראן. קצין בצבא האיראני, רצא כ'אן, מונה לשר המלחמה ואחר כך לראש הממשלה. בסוף 1925 הוא היה למלך איראן, רצא שאה. מרגע השתלטותו על המדינה הטיל רצא כ'אן פחד ומורא בלבותיהם של כל אזרחי המדינה, כולל העיתונאים, המדינאים וחברי המגילס. הדיקטטורה של רצא שאה נמשכה עד להדחתו בספטמבר 1941. בתקופה זו לא התפרסמה ביקורת כלשהי על המדינה ומוסדותיה. מצב

זה השתנה כאשר נכנס "מיסטר חיים" לזירה הפוליטית. השינוי התבטא בכך שהעיתון **הגאולה** ראה בו יהודי מסוכן לבית ישראל באיראן, ותמך בגלוי בד"ר לקמאן. התערבות העיתון בבחירות הכניסה גם את התנועה הציונית לזירת המאבקים בין שני האישים המתמודדים על הכיסא במגילס.

החיים

ביוני 1922 ייסד שמואל בן יחזקאל בן חיים את העיתון **החיים** תחת הסיסמה "אמת ואמונה, ואהבת לרעך כמוך", ויצא למאבק חריף ברוב צמרת הקהילה היהודית. שותפו היה מרדכי מאיר נאמן, שנטש את העיתון כעבור שנה ופנה לעסקים. **החיים** נדפס בבית דפוס מוסלמי בשם "מטבעה-י מרכזי, טהראן" והחזיק מעמד, עם הפסקות קצרות, עד ספטמבר 1926, כש"מיסטר חיים" נכלא בטענה שפעל נגד המשטר.

"מיסטר חיים" החל את דרכו העיתונאית בכתיבת מאמרים בעיתון מוסלמי בשם **אתחאד** (איחוד). מאמרו הראשון שהופנה לקהילה היהודית התפרסם בעיתון **הגאולה** (גיליון 4, 1 בפברואר 1921). תחת הכותרת "תפקידים פרלמנטריים" הוא תקף בעקיפין את הנציג היהודי במגילס, ד"ר לקמאן. כבר אז הרגישו ראשי העדה ומנהיגי התנועה הציונית שעומד להתרחש מאבק מר ומסוכן בינו לבין ד"ר לקמאן.

בניגוד ל**שלום ולהגאולה**, נדפס **החיים** ברובו הגדול באותיות פרסיות. היו לכך שתי סיבות: א. בעליו כיוון את דבריו לכל אזרחי המדינה; ב. הוא ביקש להגיע אל הדור הצעיר היהודי, שבניגוד לדור ההורים החל לרכוש השכלה חילונית וקרא ספרים ועיתונים פרסיים. חזונו היה לשנות את פני החברה האיראנית, להצעידה לקדמה, לשגשוג ולדמוקרטיה ולהעמידה בשורה אחת עם המדינות המתקדמות באירופה, כמו צרפת

שמואל בן יחזקאל בן חיים (1891-1931)

כינויו: "מיסטר חיים". נולד בקרמאנשאה. בראשית דרכו הפוליטית היה מקורב לשגרירות בריטניה והתפאר בהיותו יועץ מדיני של השגרירות, אולם מאוחר יותר הכחיש את קרבתו למוסד זה ותקף את מדיניות בריטניה באיראן. היה הציר היהודי במושב החמישי של המגילס (יולי 1923-פברואר 1926). לאחר תבוסתו בבחירות למושב השישי (קיץ 1926) נרקמה נגדו עלילה בטענה שהוא, יחד עם כמה קציני צבא, קשרו לרצוח את המלך ולהפוך את משטר המלוכה למשטר רפובליקני. הוא נשפט בבית משפט צבאי, אולם ההאשמות נגדו לא הוכחו. הוא ישב בכלא מ-1926 עד הוצאתו להורג בירייה, ב-15 בדצמבר 1931.

החיים, גליון 14, ה' בתשרי תרפ"ג
מכתב ברכה ל"מיסטר חיים" מההסתדרות
הציונית, סניף המדאן.

ובריטניה. לצד זה היה רצונו להקנות ליהודי איראן רוממות, גאווה וביטחון עצמי כדי שיוכלו להגן על זכויותיהם, אם אפשר בכוח ובעצמה, ללא פחד וללא מורא. מאמריו חוצבי הלהבות ירקו אש לכל עבר וכמותם לא נשמע ולא נכתב לפני החיים ואחריו.

המצב הכללי

המצב הכללי החמיר כשרצא כ'אן החל לצבור כוח ועצמה לקראת עלייתו על כס המלוכה. במצוקת היהודים לא חל שיפור משמעותי, ובמקרים אחדים חלה החמרה בביטחונם האישי. בראשית דרכו הפוליטית של "מיסטר חיים" אירעו מהומות בערי אזרבייג'אן ובשכונות יהודיות בכמה מערי איראן, כשמוסלמים קנאים ביקשו לעשות שפטים ביהודים.

ביקורת כלפי פנים וחוץ

הביקורת של "מיסטר חיים" כלפי חוץ הייתה שלובה בביקורתו כלפי פנים. התקפותיו על ד"ר לוקמאן ועל צמרת הקהילה, כולל ראשי התנועה הציונית, היו חריפות והתפרסמו כמעט בכל גיליון של עיתונו. מאחר שהדברים התפרסמו באותיות פרסיות נחשפו היבטים לא-נעימים של הקהילה לעיני אזרחי המדינה המוסלמים. מפני כגון אלה נזהרו יהודי איראן תמיד. העיתון תקף גם מנהיגים רוחניים, בעיקר את תומכיו של ד"ר לוקמאן. כך הוא התייחס בבוז ובלעג אל הרב שלום שופט בן ראובן, רבה של טהראן. תוך כדי הטחת ביקורת על אוכלוסיית הרוב הדגיש "מיסטר חיים" את הפן הפטריוטי, אהבתו לאיראן, ואת הפן הלאומי-הציוני שלו. הוא היה יהודי נאמן לעם ישראל ולארץ ישראל, והגן בגאווה ובאומץ לב על זכותו של היהודי האיראני לעלות לארץ האבות ולחיות בה כבן חורין.

עֲלֵמֵי יְהוּד (העולם היהודי)

השבועון הראשון של יהודי איראן. הוא יצא לאור בסגנון ובתבנית דומים לאלה של שבועונים מוסלמיים רבים שהתפרסמו בתקופה המקבילה. הגיליון הראשון יצא ב-22 במאי 1945 והמשיך עד 21 ביולי 1955, בהפסקות מדי פעם. מנהליו הראשונים היו המהנדס יונס בוסֶתָאני וחביבאללה לאוי, ואחר כך (1954) המהנדס יונס בוסֶתָאני (בעל הרישיון), מוסא קַרְמַאנְגִ'אן (מנהל), מְנוּצִ'הֶר אַמִּידְנָאר (מנהל פנימי). כל גיליון כלל כעשרים עמוד בגודל 27x20 ס"מ. העיתון נדפס באותיות פרסיות בבית דפוס מוסלמי, כנראה, בשם "שֶׁרְפֶת־י סְהָאמִי־י צִאפ, טהראן". השבועון עסק בדרך כלל בשאלות חברתיות ובהיסטוריה של עם ישראל. הוא פרסם את חדשות העולם וארץ ישראל, ביוגרפיות של אישים מפורסמים מן העולם היהודי, כתבות על כוכבי קולנוע יהודים, מבחר שירים מהספרות הפרסית וכתבות שנועדו לבדר את הקוראים. כמעט בכל גיליון התפרסמו מאמרים ולעתים סדרות של כתבות על

עלמי יהוד (העולם היהודי), טהראן, 1946

אתם, יחד עם אלה [הכוונה לרבני העדה, אי"נ], משתדלים בשם הדת להפיץ אמונות תפלות ודברים שאין בהם אמת ולהטעות את בני הקהילה. עליכם לדעת שאותה יד בעם ישראל, שלפני שלושת אלפים שנה נאבקה בפיגור, בבערות, בעושק ובבגידה, תמשיך במלחמתה. אותו כוח שניצח את עובדי העגל בעבר ומיגר אותם, ימגר ויהרוס את אלה, שאלוהיהם הוא הרכוש, שבמקום לעבוד את האל יתעלה ולטפל בענייני הציבור עובדים לכסף וזהב.

גיליון 16, 20 בנובמבר 1945, עמ' 283. (תרגום: אמנון נצר)

ביקורת כלפי חוץ

עאלמ-י יהוד יצא לאור בתקופה של חופש ביטוי ופעילות מפלגתית חופשית. בין המפלגות שקמו לתחייה ושיש בהן עניין לנושא הנדון כאן נציין שתיים: מפלגת תודה הקומוניסטית והמפלגה הפאן-איראנית, שקראה לעצמה "חזב-י איראן" (מפלגת איראן). הראשונה פתחה את שעריה בפני היהודים והשנייה יצאה בתעמולה אנטישמית נגדם. כבר מייסודה של מפלגת תודה (1941) נמשכו אליה אינטלקטואלים יהודים רבים בטהראן ובערי השדה. מפלגה זו לחמה גם את מלחמת היהודים נגד הפאשיסטים והגזענים באיראן ונמנתה עם התומכים הנלהבים בהקמת מדינת ישראל (בעקבות מדיניותה של ברית המועצות). האינטלקטואלים היהודים, חסידי מפלגת תודה, היו גם ציונים פעילים בכל מה שקשור לארץ ישראל.

בעאלמ-י יהוד התפרסמו ביקורות על הלאומנים האיראנים. המלך הצעיר אמנם היה מתומכי הלאומנים, אבל השבועון נוהר מאוד שלא לנקוט עמדה שיכולה הייתה להתפרש כהתנגדות לבית המלוכה, כפי שעשו תומכי מפלגת תודה המוסלמים. במאמר ראשי בגיליון 27 (26 בפברואר 1946) שאל בעל המאמר מדוע צאצאי הערבים והמונגולים שתקפו את איראן והחריבו אותה נחשבים איראנים, אבל היהודים שחיים בה מאז מלכות כורש נחשבים זרים וטמאים? המאמר הדגיש שהיהודי באיראן הוא קודם לכול איראני ואחר כך יהודי, ושאל כיצד ייתכן שיהודים משרתים בצבא כבר עשרים שנה ואין ביניהם אף לא קצין אחד? מדוע אין מרשים להם להשתתף בבחירות הכלליות כמו כל אזרחי המדינה? מדוע במכרזים לשירות המדינה מבקשים מועמד איראני מוסלמי? הלא זה אחד הגורמים שיהודים אחדים נוטשים את דת אבותיהם, כדי להתקדם במדינה הזאת! לא די בכך שהיהודי מתאסלם עקב מצוקה – גם לאחר התאסלמותו עדיין משפילים אותו, מזכירים את יהדותו ואומרים, למשל: "חאגי מחמד עלי הגיהוד!"

בגיליון 30 (2 באפריל 1946) המשיך העיתון בביקורתו והדגיש שפשעים רבים בוצעו במהלך ההיסטוריה האיראנית נגד המיעוט היהודי, ולמרות זאת שמרו בניו על נאמנותם למדינה ועל אהבתם למולדתם. בגיליון 35 (14 במאי 1946) תקף הכותב בשם בדוי את מפלגת איראן הלאומנית שהייתה מוכנה, לפי סעיף 2 במצעה, לקבל לשורותיה כל אדם, אך לא בני מיעוטים דתיים.

בשנת 1954 ולאחריה, בשל הסממנים הראשונים של הדיקטטורה, שהחריפו אחר מפלת ד"ר מחמד מצדק (אוגוסט 1953), ויתר השבועון על מתיחת הביקורת כלפי חוץ ועסק בענייני הקהילה. הביקורת כלפי פנים בתקופה זו לא חרגה מן התחומים הרגילים: העוני, הבערות, הבעיות המשפחתיות, בעיקר בענייני נישואין, הזוהמה בשכונה היהודית. לפעמים גם נדפסו ביקורות על אי-סדרים בוועד הקהילה ודברי תוכחה כלליים כלפי הנציג היהודי במג'לס.

ישראל

השבועון **ישראל**, שמספר לא קטן מכותביו היו חברי מפלגת תודה או אוהדיה, פרסם ביקורות חריפות כלפי פנים וכלפי חוץ. בעל הרישיון ועורך העיתון היה ד"ר רחמים כהן, שלמד רפואה באוניברסיטת טהראן. ד"ר כהן, יליד טהראן בשנת 1915, אשר בעת כתיבת שורות אלה חי בלוס אנג'לס, הוציא לאור את עיתונו בתבנית של שישה עמודים ובאותיות פרסיות. הגיליון הראשון יצא לאור ב-25 אפריל 1946, ופרסומו נמשך בהפסקות קצרות עד 6 במאי 1948. בסך הכול יצאו לאור 62 גיליונות. בעיתון כתבו מיטב האינטלקטואלים היהודים בפרסית מעולה. הם כתבו בנושאים רבים בענייני פנים וחוץ, פוליטיקה, תרבות, ספרות ואמנות.

המצב הכללי

תושבי איראן ורוב היהודים סבלו מן המלחמה. אותותיה ניכרו בתחום הכלכלי, באינפלציה גבוהה ובאבטלה. מחלות מידבקות, במיוחד טיפוס, שחפת ודבר ומחסור בתרופות הפילו חללים. בתי החולים נקטו אפליה נגד חולים יהודים. החופש היחסי נוצל בידי פאן-איראנים, פאשיסטים וגזענים למיניהם נגד היהודים. הסכסוך הערבי-הישראלי והחדשות על הרוגים ופצועים בארץ הקודש יצרו אווירה חדשה באיראן. המאבק לעצמאות ולקוממיות ישראל הלהיב את יהודי איראן וזקף את קומתם השפופה. אפשר היה לראות את תוצאות המאורעות האלה בפעולות ארגון "החלוץ" בטהראן (נוסד ב-1946) ובסניפיו בערי השדה, ובכתבותיו של **ישראל**. מנגד עורר המאבק גל איבה בין המוסלמים האדוקים

לבין היהודים שעתה, לא כמו בתקופת רצא שאה, היו חופשיים. מנהיג המוסלמים, איתאללה כאשאני, הכריז על גיוס מתנדבים למלחמה נגד היהודים בארץ ישראל. כ-90,000 יהודי איראן עמדו מול איבה שחשו רבים מ-27 מיליון תושבי המדינה, אשר כשבעים אחוז מהם היו עדיין אנאלפאביתים. על רקע זה יצא העיתון שהעז להיקרא באותיות גדולות בפרסית ובעברית: **ישראל**. הביטאון כמו הצטרף למאבק על עצמאות ישראל, ושבוע לפני היוולדה של מדינת היהודים נסתיים תפקידו של העיתון והוא נסגר.

ביקורת כלפי פנים

מהגיליון הראשון (אפריל 1946) תיארו המאמרים את חיי היהודים בשכונה היהודית בצבעים קודרים. לדעת כותבי המאמרים היה מצב הקהילה היהודית אומלל במה שנוגע לחינוך, לסניטציה ולתנאי החיים בכלל. בערות, עוני ואמונות תפלות מנעו מיהודי איראן לראות את האמת ואת המציאות, טענו.

ישראל, כ"ז בניסן תש"ח
העיתון מציין את פתיחת השנה השלישית
לפעולות.

היהודים אינם מבחינים בין טוב ורע – הם מפגרים לא רק ביחס ליהודי שאר העולם, אלא גם ביחס למוסלמי איראן. הם חיים בסמטאות צרות ומזוהמות, ובחדרים שאינם אלא מערות רטובות ואינם מתאימים אף למגורי חיות. העיתון טען שלמעלה מ-25 שנה ממיטים נציגי הקהילה היהודית חרפה על כולם ומהווים מעמסה כבדה על היהודים. הם יושבים על כיסא הנציג בכוח הכסף והמרמה, ואינם מגלים כל רגש ועניין כלפי אחיהם היהודים. בכל הגיליונות נמתחה ביקורת על ראשי העדה ועל הנציג היהודי במגילס, אריה מראד, סוחר עשיר המקורב למשפחת המלוכה. שכבת העשירים הדקה הואשמה כמי ששולטת בכול, צוברת כסף ומתעשרת על חשבון העניים. העוני של הרבים מסייע לעושרם של המעטים, ולכן הם מעוניינים להנציח את בערותם ועוניים של יהודי איראן.

ביקורת כלפי חוץ

בעת מתיחת הביקורת על גורמי פנים הופנו חצים גם כלפי השלטון במדינה. קיימת אפליה נגד תלמידים יהודים במוסדות חינוך במדינה; תלמידים יהודים מסתכסכים עם מוסלמים על רקע מוצאם הדתי; והחוגים השליטים במדינה שוללים בידועין את הזכויות הבסיסיות של המיעוט היהודי. בגיליון ג (9 במאי 1946) נדפס: "אנו איראנים ויש לנו זכויות בבית הזה [...] אנו חיים כאן בארץ המפוארת כבר למעלה מאלפיים שנה ומלכתחילה ראינו את עצמנו איראנים והלכנו יד ביד עם שאר בני המולדת וחירפנו את נפשנו למען גדולתה ואושרה של איראן". מחבר המאמר התלונן כי מפלים את היהודים לרעה, עושקים אותם וחוסמים בפניהם את המשרות הממשלתיות. בגיליון יא (7 ביולי 1946) הדגיש כותב אחר: "היהודים והמוסלמים הם בני אברהם, אנו שני אחים במשפחה אחת". במאמרים הודגשה חובתם של יהודי איראן להתערב בפוליטיקה הפנימית כדי לקבוע את גורלם ואת גורל המדינה שבה הם חיים. מחברי המאמרים יצאו בנימה קשה ולפעמים תוקפנית נגד מי שכוננו בניהם "פאשיסטים וחסידים היטלר וגבלס באיראן", אשר קנו את התיאוריות הרקובות והמיושנות של הגזענים מברלין.

דאניאל

שמו של השבועון **דאניאל** (הנביא דניאל) ניתן לו על שם הנביא, שלפי המסורת של יהודים ומוסלמים באיראן קבור בה. קברו הוא אחד מסמלי קדמותה של היהדות המקומית. בעל העיתון היה יעקב אוֹרְיָאן, ומן הגיליון הראשון של ביטאנו חשף את כוונתו להיבחר כנציג הקהילה היהודית במגילס. מנהל העיתון היה רוחאללה כיאלפרי, שכתב לפני כן בשבועונים **עאלמי** **יהוד וישראל**. סך הכול יצאו לאור 21 גיליונות, מ-30 באפריל 1952 ועד 17 בדצמבר 1952. השבועון נדפס בדרך כלל על ארבעה עמודים, באותיות פרסיות. העיתון נסגר, כפי שציין מנהלו בגיליון האחרון, עקב הפסדים כספיים.

המצב הכללי

שנת 1952, שבה יצא השבועון לאור, עמדה בסימן המאבק להלאמת אוצרות הנפט במדינה. מדיניות זו, שיצאה מבית מדרשו של ראש הממשלה ד"ר מחמד מַצְדֵק, עימתה את איראן עם בריטניה הגדולה, בעוד ארצות הברית המתונה להזדמנות נאותה להשתלט על חלק מהזהב השחור. הייתה זו גם שנת בחירות כלליות ובחירות בקרב המיעוט היהודי. מצדק, מנהיג החזית הלאומית (שהורכבה מכמה מפלגות לאומיות), החריף את הקרע בינו לבין בית המלוכה. יעקב אוריין ייסד את "האגודה החברתית של יהודי איראן", והצהיר על

ישראל, א' בתמוז תש"ו
ביקורת על המחזה **רות ונעמי**, מאת סלימאן חיים.

דאניאל, גיליון 2, 13 במאי 1952
 בגיליון מאמרים על חשיבותה של אחדות
 הקהילה, ודיון בפתרון סוגיית הלאמת הנפט
 שנדונה במג'לס. בצד השמאלי התחתון כתבת
 היכרות עם מוסדות הקהילה, ביניהם ארגון
 הנשים היהודיות באיראן.

קבר הנביא דניאל, שוש
 בשנת 1869 נהרס מבנה הקבר, שנבנה כנראה
 במאה השתים-עשרה; בעת שיקומו והרחבתו
 נבנתה הכיפה הנוכחית. הקבר קדוש ליהודים
 ולמוסלמים.

נאמנות בלתי מעוררת לדרכו של מצדק, לצד גילויי כבוד למלך והבלטת האיראניות שלו. הייתה הקלה מסוימת בקהילה בטיפול ביהודים העניים, שמ־1948 רבים מהם עלו לישראל. לכן עיתון זה מתייחד בביקורת מועטה כלפי פנים שהתפרסמה בגיליונות **ישראל**. במסווה של "ביקורת הוגנת" התפרסמו בו התקפות על העיתון היהודי יריבו, **בני אדם**, ועל צעירים יהודים בעלי נטייה קומוניסטית, שאותם כינה בוגדים.

ביקורת כלפי פנים

העיתון שימש כלי במסע הבחירות של יעקב אוריאן נגד המועמד היהודי, שאת שמו אינו מזכיר במפורש. מאבקו העיקרי של העיתון הופנה נגד העיתון היהודי הקומוניסטי, **בני אדם** (בעריכת לקמאן צאלח, יצא לאור מראשית ספטמבר 1951 ועד ראשית נובמבר 1952, 52 גיליונות). לדעת העיתון ניסה **בני אדם** להפחיד את יהודי איראן במאמריו כאילו קיימים פאשיסטים שיש ללחום בהם. העיתון **בני אדם** האשים את אוריאן בכך שעיתונו נתמך בידי קבוצה פאשיסטית. בגיליון ד (29 במאי) פרסם **דאניאל** גילוי דעת לפיו קשר מחנה היריב לרצוח את אוריאן. אוריאן הובס במאבק על הכיסא המיוחל במג'לס. המאבק המר גרם לכך שאחד מראשי הקהילה האהודים, מוסא כרמאניאן, הציע ליהודי איראן לוותר על זכותם לשגר נציג למג'לס ולהסתפק בבחירות לראשות ועד הקהילה (**דאניאל**, גיליון יח, 28 באוקטובר).

ביקורת כלפי חוץ

בדרך כלל נוהרו יהודי איראן מלהתערב בפוליטיקה הפנימית של איראן, במיוחד כשזו נגעה ליריבויות בין הממשלה לבין בית המלוכה. משנה זהירות נקטו שלא להסתכסך עם המעצמות, במיוחד לא עם בריטניה. **דאניאל** שבר את המוסכמות והתייצב באופן ברור ומופגן מאחורי ד"ר מצדק, ותמך בדרישתו להלאים את שדות הנפט של איראן. העיתון תקף את בריטניה ואת ארצות הברית על שאינן מאפשרות לעם האיראני ליהנות מאוצרות הטבע ולצעוד לאושר ולקדמה. הוא תקף גם את ברית המועצות והקומוניסטים באיראן, ואף הרחיק לכת בהתקפותיו על המפלגה הקומוניסטית ועל מפ"ם בישראל. מיום נפילת מצדק והעמדתו לדין (אוגוסט 1953) ועד המהפכה האסלאמית (ראשית 1979) לא העז שום ביטאון יהודי באיראן לאמץ את דרכו הפוליטית של **דאניאל** בעניינים חוץ-קהילתיים.

תמוז וּבִינָא

שני ביטאונים אלה יצאו מאותו בית מדרש יהודי-אנטי-ציוני של צעירים, שחלקם השתייך בעבר למפלגת תודה או היה בעל אוריינטציה פוליטית שמאלנית. השבועון **תמוז** קרוי על שמו של החודש העברי שבו יצא לאור לראשונה. השבועון יצא לאור במשך כעשר שנים; הגיליון הראשון נדפס ב-26 ביוני 1979. בעל הרישיון היה הושנג כַּרְמִילִי, צאצא לאנוסי משהד, חבר לשעבר במפלגת תודה וממתנגדיו של המלך. הוא שיתף פעולה בהוצאת העיתון עם הארון יֶשְׁעִיָאִי, גם הוא חבר לשעבר במפלגת תודה. העיתון יצא לאור באותיות פרסיות, בגודל 45x30 ס"מ. תחילה היו בו ארבעה עמודים ואחר כך שמונה עמודים בממוצע. כרמילי מתגורר עתה בארצות הברית, וישעיאי עומד בראש ועד הקהילה בטהראן ומנווט את דרכו בין הקהילה המסורתית לבין הממסד הדתי המוסלמי בהצלחה. שמו של הרבעון **בינא** (בפרסית מורה השם על חוש הראייה, על הסתכלות והתבוננות) נלקח מן המילה העברית "בינה". **בינא** הוא ביטאון הרשמי של ועד הקהילה בטהראן. הוא יוצא לאור בתבנית של כתב עת, כמו **עאלמ-י יהוד**. מייסדו ומנהלו הוא הארון ישעיאי והעורך הוא אָרְש אָבָאִאי. הגיליון הראשון יצא לאור בראשית 2000. בכל גיליון יש 64 עמוד. בשנת 2005 ממשיך העיתון לראות אור.

המצב הכללי

בשנים האחרונות לשלטון המלך באיראן השתפר מצבם הכללי של יהודי איראן במובנים רבים. אחוז גבוה מ-80,000 יהודי איראן חי ברווחה. אחוז הסוחרים, הרופאים, המהנדסים ושאר בעלי המקצועות החופשיים והאקדמאים בקרב יהודי איראן היה גבוה, יחסית לאוכלוסיית הרוב. "החיים המתוקים" של החברה היהודית

אפק בינה, גיליון 26, אוגוסט 2005
הגיליון עוסק בהתכנסות ראשי הדתות המונותאיסטיות באיראן: אסלאם, יהדות, נצרות וזורואסטרייות.

תמוז, גיליון 32, 1980
 הכותרות עוסקות בכישלון תכנית להפיכת
 נגד באיראן, בסיוע ארצות הברית ומדינות
 שכנות, ובכישלון הפיכה בבוליביה.

העשירה ניקרו עיניים והיו לשיחת היום בין שאר אזרחי המדינה ומקור לקנאה, שלפעמים מצאה את ביטוייה גם בעיתונות של המוסלמים.

לקראת סוף שנת 1978, כאשר היה ברור לעם האיראני שעומד להתחולל אירוע מהפכני במדינה, יצאו רבבות להפגין נגד המלך ברחובות טהראן ובערי השדה. החושים המחוודים של היהודים, שעברו עליות וירידות רבות ב-2,500 שנות גלותם באיראן, הוציאו אותם מבתיהם. הם הצטרפו אל שורות המפגינים ברחובות טהראן. הפגנת היהודים נגד המלך הייתה מוזרה אבל מחויבת המציאות. ליהודי איראן לא הייתה סיבה להתלונן על המלך, שהיטיב עמם, למעט צעירים מעטים שלא השלימו עם "הדיקטטורה החיובית" שלו ועם העובדה שלא התיר חופש פוליטי במדינה. היהודים נהנו גם מהקשרים העמוקים של המשטר עם מדינת ישראל.

בארבע-חמש השנים הראשונות לאחר המהפכה האסלאמית (1979) יצאו למעלה מ-50,000 יהודים את איראן לישראל, לארצות הברית ולאירופה. "החיים המתוקים" של היהודים נמוגו בן לילה. בארצות מגוריהם החדשות הם נאלצו לבלוע גלולות מרות ולהתענות בחבלי קליטה קשים עד אשר התאקלמו בהצלחה.

ביקורת כלפי פנים וחוץ

במשטר האסלאמי, שלא היה ואין לו אח ורע באיראן או בארץ מוסלמית אחרת, חייבים היהודים הנשארים להשלים עם המציאות. אי לכך, אין ביקורת כלפי המשטר או מוסדותיו. **תמוז** ובינא מפרסמים בכל גיליון דברי שבח ותמיכה במנהיגי המשטר. הכתבות מדגישות שיהודי איראן נאמנים ליהדות ולמשטר האסלאמי, ועיניים את ישראל והציונות. בתגובה לאמירות לא נעימות או להתקפות על היהודים והיהדות מפי כוהן דת, הם נוהגים לפרסם ציטוטים מן הקוראן, מפי הנביא מחמד או מפי אמאם כלשהו כדי להוכיח שהיהדות היא דתם של "בעלי הספר", דת משה רבנו, שלחם בפרעה העריץ כמו שחומיני לחם בפרעה של איראן, הוא "השאה הארורי".

ביקורות מסוג זה כתובות בדרך אפולוגטית וברוח מושפלת ושקטה. הנציג היהודי במגילס חש חובה להפגין שנהא, לפחות למראית עין, למדינת ישראל, ולתמוך בלשון שאינה משתמעת לשתי פנים "במאבק הצודק של העם הפלסטיני נגד הציונות שגולה מהם את אדמתם" ("יחבר האינטלקטואלים של יהודי איראן", 27 בפברואר 1979). ביטויים

דוכן של בינא ביריד ספרים, טהראן, שנת 2000 לערך

דומים פורסמו כמעט בכל גיליונות **תמוז** החל מהגיליון הראשון (למשל המאמר "מהי מטרת התעמולה של העתונות הישראלית בעניין יהודי איראן", **תמוז**, גליון א, עמ' 1). "היהודים האינטלקטואלים", שרובם היו תלמידים לשעבר של אסכולת הלניניזם-סטליניזם לא חסרו מינוח פוליטי וקלישאות מן הדור של מפלגת תודה להלביש עליהם ציפוי שהרהיב את עיניהם של חסידי האסלאם הקיצוני, אשר סיסמתם היומיומית היא "מוות לישראל". בעת פרסום פרק זה (דצמבר 2005) נשארו באיראן כ-25,000 יהודים, רובם בטהראן. **בינא** ממשיך לכוון אליהם דברים שאין בהם בינה, לפחות לא בעיני "זרים" שאינם מבינים את אחיהם הכלואים במדינה קנאית.

סיכום

למעט שני עיתונים, **ניסאן ובני אדם**, שתמכו בגלוי בדרך הפוליטית של מפלגת תודה, ייצגו שאר העיתונים בדרך כלל את האינטרסים של אדם אחד או של אישים שייצגו שכבה כלכלית חברתית. ברוב המקרים היו אלה אנשים מבוססים מבחינה כלכלית או פסבדו-אינטלקטואלים, שרבו עם הממסד היהודי (הנציג היהודי במגילס או חברי ועד הקהילה). העיתונות היהודית, אף שלא הייתה מקצועית, ייצגה נאמנה את הלך הרוח בקהילה. כל הביטאונים הבליטו את מקורם היהודי וביקשו ללמד בדרכם המיוחדת משהו על היהדות וההיסטוריה היהודית. כמו כן, כולם הפגינו את אהבתם ל"מולדת איראן". **ניסאן, בני אדם, תמוז ובניא** הפגינו נטייה אנטי-ציונית, אך הגנו על קיומה של מדינת ישראל. המאפיינים העיקריים של העיתונות היהודית היו שמירה על האינטרסים של יהודי איראן, ויצירת קשר בין יהודי איראן בערים שונות בתוך המדינה ועם היהדות העולמית.

על אף התקדמותם המהירה של היהודים בכלכלה ועיסוקם במקצועות חופשיים ואקדמיים, ועל אף השיפור הניכר בשליטתם בשפה הפרסית, העיתונות היהודית לא ייצרה אנשי ספרות ברמה ארצית. כמו כן, קשה לזהות מלומדים ברמה גבוהה שפרסמו את יצירותיהם בעיתונות היהודית. ככל הידוע עשו שני אישים שם בעיתונות הכללית: רביע משפך המדאני, יליד המָדָאן 1912 (חי עתה בלוס אנג'לס, וד"ר מוסא ברוכים (טהראן 1914-ארצות הברית 1999). הראשון עסק כחמישים שנה בעיתונאות וערך את השבועון **כאז'אן** בתקופת מצדק. השני היה עורכו של השבועון בצרפתית *Journal de Tehran* מראשית 1955. שבועון זה היה מסונף לעיתון היוקרתי **אָטְלָאֵאָת** בבעלות המוסלמי עבאס מסעודי, מחסידי בית המלוכה. משפך וברוכים פעלו מחוץ למעגל היהודי.

רביע משפך המדאני (ראשון מימין), מגדולי העיתונאים והסופרים באיראן, בחברת עיתונאים וסופרים במחלקה לספרות באוניברסיטת טהראן; שנות החמישים של המאה העשרים